

Osjet mirisa i opipa kao nevizualni poticaji u likovnim aktivnostima djece rane i predškolske dobi

Jakšić, Gabrijela

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:576925>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-23**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Gabrijela Jakšić

**OSJET MIRISA I OPIPA KAO NEVIZUALNI POTICAJI U
LIKOVNIM AKTIVNOSTIMA DJECE RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI**

Završni rad

Zagreb, srpanj 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Gabrijela Jakšić

**OSJET MIRISA I OPIPA KAO NEVIZUALNI POTICAJI U
LIKOVNIM AKTIVNOSTIMA DJECE RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI**

Završni rad

Mentor rada: prof. dr. art. Antonija Balić Šimrak

Zagreb, srpanj 2021.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. VAŽNOST POTICANJA LIKOVNOSTI KOD DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI. ..	2
3. ULOGA ODGOJITELJA	4
4. PODJELA POTICAJA ZA LIKOVNE AKTIVNOSTI	5
5. NEVIZUALNI POTICAJI	7
5.1. <i>OSJET OPIPA</i>	7
5.2. <i>OSJET MIRISA</i>	8
6. ISTRAŽIVANJE DJEČJEG LIKOVNOG STVARALAŠTVA S OBZIROM NA VRSTU POTICAJA	9
6.1. <i>PRVA AKTIVNOST: NEVIZUALNI POTICAJ- OPIP</i>	10
6.2. <i>DRUGA AKTIVNOST: NEVIZUALNI POTICAJ- MIRIS</i>	15
6.3. <i>TREĆA AKTIVNOST: VIZUALNI POTICAJ</i>	21
7. ZAKLJUČAK	26
LITERATURA.....	29

SAŽETAK

Poznato je kako je likovnost općeprisutna u brojnim sferama čovjekovog života, pa tako i u ranom djetinjstvu. Dječje likovno izražavanje potrebno poticati na različite načine jer bavljenje likovnošću donosi brojne koristi za dijete. U ovom će se radu, na početku govoriti o važnosti omogućavanja slobode u likovnom izražavanju, kao i o brojnim benefitima koje likovne aktivnosti nude djeci. Važnu ulogu u formiranju poticajne okoline imaju odgojitelji koji bi trebali u svrhu dobrobiti djece, implementirati razna osjetila u umjetničke aktivnosti. Likovne je aktivnosti, moguće poticati vizualnim i nevizualnim poticajima. U ovom će se radu posebna pozornost posvetiti nevizualnim poticajima općenito, te nevizualni poticajima vezanima uz osjetilo dodira i mirisa. U posljednjem dijelu rada, analizirat će se dječji radovi nastali na temelju vizualnih i nevizualnih poticaja. Analiza će se provesti u svrhu ostvarenja cilja navedenog istraživanja. Cilj je utvrditi mogu li nevizualni poticaji biti dovoljno motivirajući kako bi kod djece izazvali stvaralačko likovno izražavanje. Uz primarni cilj, analizirat će se na koji način djeca slikaju akvarelom s obzirom na vrstu poticaja.

Ključne riječi: likovne aktivnosti, miris, nevizualni poticaji, rana i predškolska dob, opip

ABSTRACT

It is known that fine arts are omnipresent in many areas of human lives, as well as in childhood. Children's artistic expression should be encouraged in many ways because art activities bring many benefits. In the beginning of this paper, the importance of providing a stimulating environment in artistic expression will be discussed, as well as many benefits of art activities for children. Kindergarten teachers have an important role in creating a stimulating environment for children, and should implement many senses into art activities. It is possible to encourage art activities through visual or non-visual elements. This paper will pay special attention to non-visual incentives, but will however discuss non-visual incentives that are connected with the sense of touch and smell. In the last part of the paper, children's art works based on visual and non-visual stimuli will be analysed. The analysis will be conducted in order to achieve the research goals. The research goal is to determine whether non-visual stimuli could be motivating enough to encourage children to express themselves artistically. In addition to the primary goal, it will be analysed how children paint with watercolor, according to the type of incentive.

Key words: art activities, smells, non-visual incentive, early childhood, sense of touch

1. UVOD

Kao živo biće, čovjek je već od najranijih doba u povijesti započeo stvaralačko djelovanje na način da se bavio likovnošću iscrtavajući motive po špiljama i pećinama (Šarančić, 2014). Likovno stvaralaštvo, smatra se spontanim putovanjem u kojem cilj ne treba nužno biti onaj koji je postavljen prije provođenja likovne aktivnosti. Točnije, završetak stvaralaštva često bude i ostaje nepoznat. Upravo je ta nepredvidivost rezultat i spoj svih događaja, iskustava, osobina i onog podsvjesnog u nama što se događalo prilikom stvaranja likovnoga dijela odnosno provođenja vremena u likovnom izražavanju. Opisano je slobodu i spontanost u likovnom izražavanju, potrebno pružiti djeci u ustanovama Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja korištenjem brojnih tehnika (Balić Šimrak, Šverko i Županić Benić, 2009).

S obzirom na veliku moć i iskustvo koje pruža spontani likovni izričaj, brojni znanstvenici i istraživači koji se bave likovnim stvaralaštvom, predlažu upravo rano i predškolsko razdoblje kao posebnu priliku za razvoj dječje likovnosti kroz brojne likovne aktivnosti. Među autorima koji podržavaju navedenu tvrdnju valja istaknuti Svetlanu Novaković (2015) koja ističe rani i predškolski odgoj u smislu prilike za razvoj dječje kreativnosti. Također, uz prethodno navedenu autoricu, brojni drugi autori poput Erica Jensena ističu kako bi djeca rane i predškolske dobi trebala provoditi vrijeme u dobro kreiranom proumjetničkom okruženju koje se smatra ključem likovnog stvaralaštva (Balić Šimrak i sur., 2010).

2. VAŽNOST POTICANJA LIKOVNOSTI KOD DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Koliko je bitno poticanje dječje kreativnosti i omogućavanje prilika za dječje likovno izražavanje u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, govori činjenica da je kreativnost pronašla svoje mjesto u *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* iz 2014. godine, gdje se spominje u kontekstu vrijednosti. Vrijednosti se definiraju kao: „...orijentir za ostvarivanje odgojno obrazovnih ciljeva i potku odgojno-obrazovnog sustava od rane i predškolske dobi djeteta do završetka njegova školovanja“ (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014, str. 19).

Mnogi su se znanstvenici podvrgli istraživanjima u području likovnosti djece rane i predškolske dobi. Zahvaljujući njima, danas je poznato kako bavljenje likovnim aktivnostima, već od najranije dobi, sa sobom donosi brojne benefite za dijete. Poznato je kako se likovno izražavanje smatra urođenom sposobnošću komuniciranja djeteta s okolinom. Likovnim se jezikom dijete izražava stvaralački. Kroz likovnost, dijete progovara o svojim doživljajima, iskustvima i idejama (Šipek, 2015). Dokazano je kako provođenje vremena u likovnom stvaranju, pozitivno utječe na spoznaju. Autorica Balić Šimrak (2010) za likovne aktivnosti navodi kako one potiču usmjeravanje pažnje što može rezultirati povećanom koncentracijom. Ukoliko se aktivnost odvija u dužem vremenskom periodu uz prisutnost koncentracije koju potiče stvaralaštvo, postoji mogućnost pojavljivanja stanja zanesenosti za koje se često koristi naziv „flow“. Takvo stanje karakterizira odsustvo brige, zaokupljenost aktivnošću uz zanemarivanje svega ostalog u okolini, iskrivljeno poimanje vremena te osjećaj ugodnosti (Šarančić, 2014). Autorica Balić Šimrak (2010) potvrđuje, zajedno s novijim istraživanjima, tezu osjećaja ugodnosti koje izaziva likovno stvaralaštvo, uz nadopunu da one potiču lučenje hormona sreće uz opuštanje cijelog organizma. Kroz likovne se aktivnosti, djeca upoznaju s različitim materijalima pomoću kojih istražuju i eksperimentiraju (Balić Šimrak, 2010). Uz pomoć raznovrsnih materijala djeci se daje mogućnost otkrivanja različitih načina rješavanja nekog problema što kod njih razvija mogućnost sagledavanja problema iz različitih perspektiva (Šarančić, 2014).

Prethodno navedeni način razmišljanja doprinosi razvoju divergentnog mišljenja koje se izričito spominje u *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* iz 2014. godine pod vrijednostima koje bi ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja trebale promicati: „U oblikovanju odgojno-obrazovnoga procesa posebno se cijeni i potiče razvoj divergentnog mišljenja djeteta, i to u svim vrstama aktivnosti, područjima učenja i komunikaciji.“ (Nacionalni kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014, str. 10).

3. ULOGA ODGOJITELJA

Upravo iz prethodno navedenih benefita koje se potencijalno mogu razviti kod djece za vrijeme likovnog stvaralaštva, bitno je uvidjeti kako je odgojitelj taj koji ima zadatak djeci omogućiti poticajnu okolinu, kao i situacije koje djetetu omogućavaju likovno izražavanje (Balić Šimrak, 2010). Uz autoricu Balić Šimrak, drugi autori poput Svetlane Novaković (2015), smatraju odgojitelje ključnima za poticanje likovnosti te za omogućavanje situacija u kojima djeca imaju priliku umjetnički se izraziti uz implementaciju različitih osjetila u aktivnosti. Odgojitelji bi trebali organizirati poticajno okruženje, poticati djecu na istraživanje i likovno izražavanje te biti dječji suradnici (Novaković, 2015). Odgojitelji se smatraju organizatorima jer je njihova uloga biti uzor djeci koji im osigurava društveno zabavne aktivnosti dovodeći u vrtić likovne umjetnike, kao i umjetničko-interpretativne aktivnosti poput posjete prikladnim ateljeima, izložbama, muzejima i slično. Zbog složene i svestrane uloge odgojitelja, potrebno je da se u profesionalnom smislu cjeloživotno obrazuju kako bi mogli odgovoriti na osnovne potrebe djece, kao i poticati razvoj svakog djeteta unutar granica njegovih individualnih mogućnosti, kako u raznim oblicima razvoja, jednako tako i u likovnom stvaralačkom području (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010). Na odgojitelju je zadatak, djeci omogućiti dovoljno vremena za likovno izražavanje uz istovremeno podržavanje i poštovanje njihovog istraživanja likovnosti. Isto tako, važno je da odgojitelj s djecom istražuje i pronalazi umjetnost u okolini koja ih okružuje na različite načine i nudi im različite situacije u kojima se dijete susreće sa stvaralačkom likovnom umjetnošću (Balić Šimrak i sur., 2010).

4. PODJELA POTICAJA ZA LIKOVNE AKTIVNOSTI

Jedan od načina provođenja likovnih aktivnosti s djecom rane i predškolske dobi jesu aktivnosti koje priprema i planira odgojitelj. Takvim načinom djetetu se daje mogućnost slobodnog likovnog izražavanja, prilikom čega usvaja različitost likovnih tehnika ili materijala. Prilikom planiranja likovnih djelatnosti u vrtiću, potrebno je misliti o izboru tehnika, materijala i motiva jer oni trebaju biti prilagođeni individualnim potrebama i mogućnostima djece u skupini u kojoj se likovna aktivnost provodi (Balić Šimrak, 2010). Osnovna podjela poticaja za likovne aktivnosti je na vizualne i nevizualne. Vizualni motivi definiraju se kao ono što je moguće vizualizirati, dok su nevizualni oni koji su očima nevidljivi, a manifestiraju se korištenjem ostalih osjetila (Tuđan, 2019).

U knjizi *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi* (2010), navedeno je pregršt likovnih aktivnosti koje inicira odgojitelj, a koje dječju motivaciju pokreću vizualnim motivima. Samo neki od tih motiva, vezanih uz poticanje djece na likovno izražavanje, jesu promatranje određenih skulptura, fotografija raznovrsnog cvijeća, fotografija građevina s neobičnom fasadom i slično (Herceg i sur., 2010). Autor Petrač (2015) naglašava važnost vizualnih motiva u smislu pridavanja posebne pozornosti promatranju umjetničkih djela. Odgojitelji bi trebali imati zadatak djecu upoznati s načinom promatranja raznovrsnih umjetničkih radova (Petrač, 2015). Masovna vizualna kultura procvat je doživjela u 19. stoljeću, razdoblju kreiranja litografije, a zatim i fotoreprodukcije, zajedno s mnogim drugim suvremenim tehnikama. Zahvaljujući njenom razvoju kroz dva stoljeća, omogućen je bogat pristup vizualnim motivima u brojnim djeci dostupnim medijima. Djeca su u zadnjih nekoliko godina, intenzivno izložena vizualnim medijima od kojih su samo neki reklame, ilustracije, plakati, stripovi, filmovi i slično (Herceg i sur., 2010). Masovna vizualna kultura omogućila je brojne prilike za upoznavanjem različitih oblika i kombinacija vizualnih motiva. Međutim, prilikom promatranja vizualnih motiva djeca nerijetko slijede model koji im se nudi zbog čega često u likovnom izražavanju dolazi do kopiranja tih istih vizualnih motiva. Smatra se kako vizualni motivi često ne nude djeci priliku za izražavanjem onog što djeca u tom trenutku osjećaju (Bilić, Balić Šimrak, Kiseljak, 2012). Slijedom prethodno navedenog, nameće se pitanje mogu li nevizualni motivi djeci pružiti veću samostalnost i kreativnost u likovnom izražavanju za koje nerijetko bivaju zakinuti kada im se kao poticaj nude vizualni.

Iako se smatra da osjetilo vida, zajedno s vizualnim poticajem zauzima najznačajnije mjesto u likovnom stvaralaštvu, ipak je za potpuni doživljaj neophodno koristiti neke od drugih osjetila (Gaj, 2009). Senzoričke aktivnosti koje obuhvaćaju implementaciju različitih osjetila, osim što pogoduju dječjoj kreativnosti, one omogućuju upoznavanje vlastitih osjetila. Znanstvena istraživanja pokazuju da je svaki živčani sustav jedinstven, pa tako svaki čovjek, doživljava istu vrstu dodira ili mirisa na drugačiji način. Stoga, kroz izražavanje vlastitih doživljaja pomoću različitih osjetila, djeca se susreću sa različitostima i spoznaju je kao općeprisutnu te ju postepeno prihvaćaju. Uključivanjem različitih osjetila u vrtićku svakodnevnicu, aktivira se desna hemisfera mozga što obogaćuje kreativno izražavanje i spoznavanje novih oblika učenja. Senzoričke aktivnosti općenito, djeci pomažu u jačanju njihovih slabijih osjetila, potiču opuštenost, smirenost i usredotočenost (Posokhova, 2005). Ključno je da se tijekom razdoblja rane i predškolske dobi izričito stimulira osjetilna obrada na različite načine jer u ranom i predškolskom razdoblju, dječji mozak uspostavlja čak 75 posto neuronskih veza (Rajović prema Krkač Vudlji, Petković, 2015). Poznata pedagoginja, Maria Montessori (2004), u svojim je djelima i učenju, isticala važnost razvoja svih osjetila i njihovo uključivanje u svakodnevne aktivnosti. Sukladno tome, osmislila je primjerene materijale za njihov razvoj. Sva je osjetila, izuzimajući osjet vida, moguće svrstati u kategoriju nevizualnih poticaja na dječje likovno izražavanje. Jedna od prednosti nevizualnih poticaja jest to što se smatra da oni kod djece potiču bolju motivaciju te im omogućavaju priliku za bolje izražavanje i poznavanje samog sebe i svojih emocija (Bilić i sur., 2012). U *Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje* iz 2014. godine, između ostalog, navedena je autonomija koju bi bilo poželjno poticati u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Promicanjem autonomije djecu se potiče na donošenje odluka, inicijativnost i iznošenje vlastitog mišljenja. Konkretno autonomija, može se očitovati i u likovnim aktivnostima korištenjem nevizualnih poticaja za likovno stvaralaštvo. Vizualni poticaji, kao što je već spomenuto, često ne nude potrebnu samostalnost u izražavanju vlastitog doživljaja jer su djeca sklona kopiranju u tom slučaju (Bilić i sur., 2012). Stoga se, nevizualni poticaji nameću kao potencijalno rješenje otklanjanja mogućnosti kopiranja motiva koje djeca vide jer je vizualni podražaj oduzet.

5. NEVIZUALNI POTICAJI

5.1. OSJET OPIPA

Općenito u životu, osjetilo opipa vrlo je bitno za čovjekov opstanak. Osjet opipa, koji se dobiva preko kože, šalje informacije vezane uz prevenciju za zaštitu od ozljeda. Opažanje dodirrom složen je proces jer omogućuje rad triju sustava (senzorni, motorni i kognitivni) i njihovo usklađivanje kako bi se osjet dodira u potpunosti doživio (Bruce Goldstein, 2010). Potreba za taktilnošću zahvaćena je u svakodnevicu, kao i mnogim djelatnostima jer omogućava cjelovitost određenog doživljaja. Na primjer, kako bi se doživjela tekstura nekog predmeta potrebno je vizualni doživljaj upotpuniti taktilnim. Pomoću taktilnosti istražuje se okolina, iskazuju se emocije te se neverbalno komunicira s drugima (Gaj, 2009). Općenito putem svih osjetila, pa tako i putem osjetila opipa, dobivaju se razne informacije o stanju tijela i okolini koja okružuje (Krkač Vadrja, Petković, 2015). Konkretno, pomoću osjetila opipa dobivaju se informacije poput onih kakve je teksture ili temperature predmet koji se drži, što je moguće zbog toga što se prilikom korištenja osjeta opipa aktivira senzorni sustav (Bruce Goldstein, 2010).

Već spomenuta Maria Montessori, osjetilo dodira smatrala je najvažnijim u ranom djetinjstvu pa je sukladno tome osmislila određene aktivnosti i materijale koje pogoduju razvoju osjetila dodira. Neki od autora poput Feeza navode, kako su te aktivnosti, uključivale umakanje prstiju u toplu vodu, dodirne pločice te kutije s tkaninama različitih tekstura (Ljubičić, 2019). Različiti taktilni doživljaji imaju značajno mjesto u odgoju djece rane i predškolske dobi jer takav način dovodi do istraživanja i upoznavanja okoline, uz neposredan razvoj taktilnog osjeta. Stoga je nužno u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, što više uvoditi situacije koje pogoduju razvoju sensorike. Jedan od načina uvođenja situacija koje stimuliraju razvoj osjetila dodira, svakako je kroz likovnost. Djetetu je moguće ponuditi istraživanje različitih taktilnih površina, te potom omogućiti da likovno izrazi svoj doživljaj određene taktilne površine (Gaj, 2009).

5.2. OSJET MIRISA

Osjet mirisa ubraja se u kategoriju kemijskih osjeta. Iako se osjetilo mirisa ne smatra toliko bitnim i istaknutim među ostalim osjetilima, ono itekako ima veliku važnost u ljudskom životu. Bitno je naglasiti da je ono ključno za ljudsko preživljavanje jer bez njega ljudska vrsta ne bi mogla opstati zbog toga što osjetilo mirisa spašava u kriznim i potencijalno opasnim situacijama. Krizne i opasne situacije u ovom se slučaju odnose na činjenicu da pomoću osjetila mirisa ljudska vrsta ima mogućnost detektirati miris plina ili vatre. Također, osjetilo mirisa smatra se bitnim zbog njegove uske povezanosti s osjetilom okusa, što znači da osobe sa oštećenim organima osjetila mirisa nemaju mogućnost osjetiti različite okuse (Bruce Goldstein, 2010).

Nadalje, Velički (2013) navodi kako je limbički sustav čovjeka povezan sa osjetilom mirisa zbog čega je moguće, uz pomoć mirisa, doći do vrlo dubokih dijelova naše podsvijesti. Poneki autori u području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja navode aktivnosti koje potiču razvoj osjetila njuha, a vezane su uz eterična ulja. Sopka Glesniger (2005) u časopisu *Dijete, vrtić, obitelj* navodi svoje osobno iskustvo s eteričnim uljima kao i njihovu primjenu u radu s djecom u svojoj vrtićkoj skupini. Poznato je kako eterična ulja utječu na tjelesni, psihički i emotivni razvoj te se zbog toga mogu koristiti kao poticaji za različite oblike stvaralaštva, pa tako i za likovno stvaralaštvo. Sopka Glesinger (2005) navodi moguću aktivnost vođene fantazije koja potiče maštu i likovno stvaralaštvo. Djecu se uputi da zatvore oči te kada osjete miris zamoli ih se da pokušaju zamisliti kako se taj miris pretvara u oblak iznad njih, kojeg pažljivo promatraju te s kojim imaju mogućnost razgovarati. Nakon vođene fantazije, djeca slikaju oblak koji su zamislili. Navedeni primjer samo je jedan od mogućih načina implementiranja mirisa u vrtićku svakodnevicu, vezanu uz poticanje kreativnosti i stvaralaštva. Prethodno spomenuta odgojiteljica, u svom članku navodi kako eterična ulja pozitivno utječu na ozračje u skupini, potiču suradničke odnose te pomažu pri formiranju rituala. Rituali općenito djeci daju sigurnost, te se uz pomoć mirisa pojačavaju osjećaj pripadnosti određenoj skupini (Sopka Glesinger, 2005). Osim eteričnih ulja, za razvoj osjetila mirisa moguće je koristiti i prirodne mirise, u obliku mirisnih bočica. Korištenje mirisnih bočica može se odvijati na način da se uspoređuju različiti mirisi (Ljubičić, 2019).

6. ISTRAŽIVANJE DJEČJEG LIKOVNOG STVARALAŠTVA S OBZIROM NA VRSTU POTICAJA

Istraživanje je provedeno u DV Ivane Brlić Mažuranić u dvije skupine, od kojih je jedna bila mješovita (3-6), a druga predškolska (6-7) u razdoblju od 3 dana provedenih u svakoj skupini. U mješovitoj skupini, u istraživanju je sudjelovalo šestero djece, a u predškolskoj skupini sedamnaestero djece.

Cilj je bio istražiti mogu li nevizualni poticaji biti dovoljno motivirajući za likovne aktivnosti, kao i na koji način djeca slikaju akvarelom kada im se kao motivacija za likovnu aktivnost ponude nevizualni poticaji kao što su miris i opip u odnosu na vizualni poticaj.

Glavni motivi koje su djeca u ovom istraživanju prikazivala tehnikom akvarela bili su limun i lavanda. Tehnika akvarela odabrana je zato što akvarel općenito nudi prozračnost i svježinu, kao i nježne, profinjene te svježije tonove (Jakubin, 1999).

Istraživanje se provelo na način da sam prilikom svakog dolaska, od ukupno 3, djeci nudila prvi put nevizualni poticaj vezan uz opip, zatim nevizualni poticaj vezan uz miris te na posljetku vizualni poticaj. Prilikom nastanka likovnih radova vezanih uz nevizualne poticaje, uzete su dječje izjave i opisi onoga što su naslikali. Dječji opisi vlastitog rada od velike su važnosti za analizu dječjeg likovnog rada jer mogu pokazati različite simbolike i značenja koja bez dječjih komentara, ne bi bila prepoznata.

6.1. PRVA AKTIVNOST: NEVIZUALNI POTICAJ- OPIP

U prvom dolasku djeci sam ponudila nevizualni poticaj vezan uz osjetilo opipa gdje su djeca opipavala limun i lavandu bez da su ih vidjeli. Provedena je predaktivnost u kojoj su se djeci ponudile različite teksture i oblici koje djeci nisu bili okom vidljivi, kao na primjer vata, mokra spužva, brusni papir i slično, koje su djeca opipavala te opisivala kakav im je osjećaj kada dotaknu određenu površnu. Na prethodno opisani način, isključen je vidni podražaj, a djecu se pokušalo usmjeriti na njihov doživljaj određene površine pomoću osjetila opipa. Zatim se krenulo na glavnu aktivnost u kojoj su djeci bili ponuđeni lavanda i limun kao nevizualni poticaji vezani uz osjetilo opipa. Isključivanje vidnog podražaja postiglo se na način da su limun i lavanda bili u različitim kutijama u koje su djeca stavljala samo ruke, a sadržaj u kutiji nije im bio vidljiv. Nakon što su dobro opipali sadržaj u kutiji pokušali su svoj doživljaj opipanog naslikati tehnikom akvarela.

Slika 1: Izjavljuje da misli da je osjetio limun koji je tvrd kao kamen.

Slika 2: Dječak koji je opipavao lavandu, nakon izjave prijatelja koji je rekao da je osjetio limun, izjavljuje: "I ja sam osjetio limun".

Slika 3: Izjavljuje da je osjetio limun koji je malo hrapav.

Slika 4: Osjeća tvrdo i mekano. Tvrdo kao jabuka, a mekano kao kora od naranče.

Slika 5: Dijete navodi da je osjetilo nešto tvrdo, dugačko i debelo. Zelena pozadina je jer misli da je pod u kutiji zelen.

Slika 6: Navodi da je osjetilo naranču. Zelenu koristi jer je kutija u kojoj su opipavali, zelena.

Slika 7: Dijete navodi da je bilo tvrdo kao kora od naranče. Smeđu koristi kako bi prikazalo tvrdo.

Slika 8: Navodi da je kruška je tvrdo, a smeđe je mekano. Pozadina je zelena jer mu je bilo hrapavo.

Slika 9: Izjavljuje da je osjetilo naranču. Zelena predstavlja mekano.

Promatrajući dobivene radove, vidljivo je kako većina djece iako opipom nisu uspjela odgonetnuti o kojem je predmetu riječ, ipak su uspjeli doživjeti limun kao okruglu formu, zbog čega su ga najčešće dočaravali kao okrugli predmet. Kružni oblik, odnosno krug općenito, prvi je oblik koji primjećujemo u dječjim likovnim radovima te se smatra da ima univerzalnu vrijednost što znači da može simbolizirati radnju odnosno kretanje, no također i bilo koji predmet s kojim se dijete u svojoj okolini susreće (Belamarić prema Miloloža, 2018). U ovom djelu istraživanja, vidljivo je korištenje kružnih oblika u prikazu doživljaja limuna. Analiziranjem izjava djece, moguće je zaključiti korištenje kružnih oblika, ne zbog dočaravanja kretanja, nego zbog asocijacije na razne voćne plodove, kao što su naranča, jabuka, kruška i slično. U svojim prikazima doživljaja limuna opipom djeca su koristila uglavnom narančastu, smeđu, zelenu i žutu boju jer su te boje općenito prisutne na voćkama okruglih oblika, na koje ih je limun asociirao. Crvena i plava pojavljuju se svega u nekoliko radova. Prilikom opisivanja onoga što su osjetili uglavnom koriste pridjeve: tvrdo, hrapavo i mekano. Najmlađe dijete koje je naslikalo rad na slici 2, nije se osvrtao na vlastiti doživljaj. Spomenuto dijete izjavilo je kako je osjetio isto što i njegov prijatelj što je bilo nemoguće jer je njegov prijatelj opipavao limun, a on lavandu. Takva pojava kopiranja često se javlja u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, a mogući je razlog nerazumijevanje likovnog jezika zbog čega su djeca te dobi sklona preuzimanju shematskih prikaza od ostale djece u skupini. U prethodno navedenom slučaju, dolazi do pasivnosti i nekorištenja vlastite mašte što rezultira negativnom razvoju, u smislu nedovoljnog iskorištavanja potencijala njihovih sposobnosti (Belamarić prema Lajtman, 2017).

Nadalje, jednako kao i limun, i lavandu je svega nekoliko djece opipom prepoznalo. Što se tiče oblika, vrlo su raznoliko doživjeli lavandu: polovica ih koristi različite tanke linije uz sitne krugove što podsjeća na izgled lavande, dok ostali koriste široke linije, kružne i različite druge nedefinirane oblike. Oni koji su opipom doživljavali lavandu, te ju slikali, vrlo su raznoliko prikazivali svoje doživljaje opipnog.

Slika 10

Slika 11: Smatra da je to bila lavanda.

Opisuje grančice malo tvrdima, malo mekanima, a cvjetice kao mekane.

Slika 12: Opisuje da su bile grančice za koje smatra da su žute, te da su zeleni cvjetici na grančicama. Navodi da je osjećaj bio „pikav“.

Slika 13: Navodi kako osjeća neke grančice za koje smatra da su svijetle boje. Opisuje grančice kao suhe i tvrde.

Slika 14: Navodi da osjeća cvijet, kao suhi grm. Ružičastu navodi kao omiljenu boju.

Slika 15: Djevojčica koja je imala poteškoća s izražavanjem onog što je osjetila, navodi kako je grana crna. Opisuje osjećaj tvrdim.

Slika 16: Opisuje kako osjeća plastičnu grančicu (plastični osjećaj povezuje žutom) i papirnato (smeđi krug koji predstavlja glatko).

Slika 17: Dijete navodi kako je osjetilo štapovi i uže koji su bili tvrdi. Navodi kako plavu koristi jer je poput grbavog osjećaja.

Slika 18: Navodi kako osjeća naočale. Plavu koristi jer misli da je kutija iznutra plava.

Slika 19: Opisuje kako je osjetio nešto mokro i mekano. Smeđom označava oštro, a crnom mekano. Navodi crvenu kao najdražu boju.

Slika 20: Navodi kako zelena predstavlja mekani tepih. Opisuje da osjeća grančice (smeđe).

Iz izjava djece, vidljivo je kako je od ukupno 11 radova, 5 onih koji su doživjeli lavandu kao neki cvijet. Unatoč tome što su neka djeca lavandu doživjela kao cvijet, imali su vidno različite prikaze tog cvijeta. Zanimljivo je što su u opisima naveli da su osjetili cvijeće, no nitko od njih nije prikazao taj cvijet klasičnim simbolom cvijeta sa žutim tučkom u sredini i laticama nego je svatko doživio cvijet na različit način. Ono što je zajedničko navedenim radovima cvjetova, jest to što su te radove izradile djevojčice. Dječaci su uglavnom lavandu doživljavali kao deblje i tanje štapove i grančice, dok su neki dječaci naslikali predmete poput naočala i valjka. Vidljivo je kako djeca nisu pribjegavala apstraktnome, nego su slikala predmete za koje su mislili da su osjetili. Uglavnom je svima zajedničko to što su doživjeli lavandu poput grančica različite debljine.

6.2. DRUGA AKTIVNOST: NEVIZUALNI POTICAJ- MIRIS

U drugom dolasku djeci je ponuđen nevizualni poticaj vezan uz osjetilo mirisa gdje su djeca mirisala ono što se nalazilo u staklenim bočicama, a čiji je sadržaj njima bio nevidljiv, u svrhu isključivanja vidnog podražaja. Provedena je predaktivnost u kojoj su djeca mirisala različite mirise uz opisivanje kakav im je određen miris. Među tim mirisima bili su ponuđeni: kava, cimet, vegeta i med. U glavnoj aktivnosti mirisao se samo limun i lavanda, nakon čega su djeca pokušala naslikati miris koji su mirisali.

Većina djece nije prepoznala mirise lavande i limuna, pa samim time nisu ni vizualno mogli pojmili limun i lavandu, što je rezultiralo time da ih nisu ni slikali na način na koji oni stvarano izgledaju, već su mirise dočaravali onako kako su mislili da oni izgledaju. U ovim je radovima, potrebno posebnu pozornost posvetiti izboru i simbolici boja jer je ona prisutna u fazi intelektualnog realizma koja je vidljiva od pete do desete godine života. Simbolika boja u ovom se periodu može tumačiti u smislu korištenja boja u skladu s raspoloženjem, pa se na temelju korištenja boja može zaključiti o dječjim osjećajima i doživljajima određenog predmeta (Grgić, Jakubin, 1996). Sukladno tome, moguće je zaključiti o doživljajima određenog mirisa.

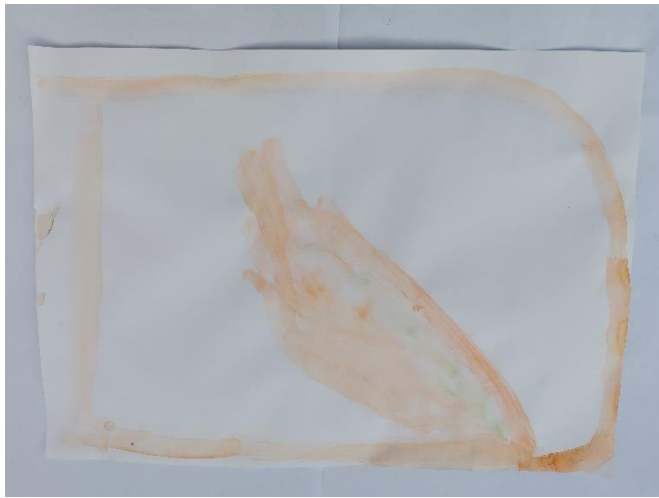
Mlađa su djeca (4-6), uglavnom slikala predmete na koje ih podsjeća određeni miris. Kod mlađe je djece, također, kao i kod doživljaja osjetilom opipa, bilo primjetno kopiranje. Jedno je dijete opisalo kako ga miris podsjeća na sladoled ili cvijet, pa su potom svi izjavili isto. Bez obzira na prethodno navedeno, prikazi sladoleda, vidno se razlikuju.

Slika 21

Slika 22

Slika 23

Slika 24

Na slici 21, prikazan je sladoled oko kojeg se nalaze srca, koja označavaju da se djetetu miris svidio. Slika 22 prikazuje također srca, od kojih je jedno žute, a drugo zelene boje. Na navedenoj slici, primjetna je povezanost žute, narančaste i crvene kao toplih boja koje se dodiruju, kao i plava i zelena koje predstavljaju hladne boje. Radovi na slikama 23 i 24, prikazuju vizualni doživljaj sladoleda.

Slika 25: Navodi asocijaciju na žutu trešnju koja je kisela. Miris je ugodan. Plavu navodi kao lijepu boju.

Slika 26: Navodi da je miris bio lijep. Miris je prikazan okruglo i crveno. Plavu navodi kao lijepu boju.

Slika 27: Navodi da je miris bio lijep. Kao najdraže boje navodi žutu i svjetlo zelenu. Asocijacija na miris pizze.

Slika 28: Navodi gorak miris. Navodi kako žuta ide uz gorki miris, a zelenu navodi kao najdražu boju.

Slika 29: Navodi ružičastu i ljubičastu kao najdraže boje. Opisuje miris kao ugodan. O žutom krugu s narančastim obrubom ne navodi razloge upotrebljavanja.

Slika 30: Navodi šarene boje kao najdraže te miris kao "fin". Zamišlja da je taj miris u travi zbog čega je pozadina zelena.

Slika 31: Navodi kako je miris loš. Zatim, opisuje kako je miris na početku bio dobar što je prikazano žutom bojom, a kasnije nije bio dobar što prikazuje pozadina.

U prikazima doživljaja mirisa, starija su djeca uglavnom koristila okrugle oblike ili pak određene ravne i valovite linije. Simboličko značenje kruga općenito, kao što je već spomenuto može imati različita značenja, od kojih su samo neka vezana uz označavanje kretnje, izdvojenost od prostora ili neki određeni predmet. (Belamarić prema Miloloža, 2018) Radovi na slikama 25, 26, 27, 28, 29, 30 i 31 prikazuju doživljaj mirisa u obliku različitih krugova koji su smješteni na različite pozicije na papiru. Doživljaji mirisa prikazani krugom uglavnom su ugodni, dok samo jedno dijete navodi miris gorkim, a još jedno dijete navodi lošim. Vidljiva je povezanost osobno najdražih ili lijepih boja s ugodnim mirisom. Doživljaj na slici 31 znatno se simbolički razlikuje od ostalih navedenih. Naime, svjetlom bojom, žutom, prikazan je prvi doživljaj koji je dijete opisalo kao dobar. Potom se, dobar miris pretvara u loš, što je prikazano nijansama tamno smeđe i ljubičaste. Dakle, dobar miris na početku prikazan je toplom bojom, a u kasnijem lošem, prevladavaju nijanse hladnih boja.

Slika 32: Miris opisuje lijepim te navodi da ju podsjeća na lavandu koja je ljubičasta zbog čega koristi ljubičastu. Lavandu navodi kao najdraži cvijet, kao i crvenu, plavu i ljubičastu kao najdraže boje.

Slika 33: Miris podsjeća na ženski parfem. Plavu navodi kao plavu boju.

Slika 34: Navodi da je miris "fin" te podsjeća na ljubičastu boju. Navodi ružičastu i žutu kao najdraže boje.

Slika 35: Zamišljeno je da je miris ugodan i šaren. Podsjeća na lavandu ili ružmarin, a unutar tog mirisa nalazi se crvena boja.

U radu na slici 32, vidljivo je korištenje tople, crvene boje koju presijeca linija nijansi ljubičaste i plave boje koje ulaze u kategoriju hladnih boja, dok u radu na slici 33, dominiraju hladne boje. Linije, mogu sa sobom nositi određenu simboliku, pa tako blago valovite linije mogu simbolizirati osjećaj elegancije i nježnosti, a krivulje najčešće predstavljaju gibanje, odnosno pokret (Gorup, 2019) Radove na slikama 34 i 35 moguće je tumačiti simbolikom linija, na prethodno naveden način. Prisutnost poveznice između osobno lijepih boja i lijepog mirisa i dalje je prisutna.

Rad na slici 36, zamišljen je na način da ružičasta boja prikazuje miris. Dijete je miris opisalo jako ugodnim te podsjetilo na parfem. Miris koji je mirisalo, kako dijete navodi, podsjetio ga je na ružičastu boju. Crni krug sa dvije linije koje izviru iz njega, predstavljaju bočicu u kojoj se parfem nalazi te se iz nje dalje širi prostorom.

Slika 36: Opisuje miris ugodnim uz asocijaciju na parfem. Miris podsjeća na ružičastu boju.

Slika 37: Navodi da ga miris podsjeća na limetu koja je kisela iako nikada nije probao limetu.

Slika 38: Opisuje miris lijepim.

Dijete koje je naslikalo rad pod brojem 37, miris je podsjetilo na limetu stoga je naslikalo limetu. Dijete je prikazalo limetu onako kako misli da ona vizualno izgleda. Između radova na slici 37 i 38 primjetno je kopiranje.

Samo je dijete koje je naslikalo rad na slici 37, opisalo miris izrazito odbojnim. Takav miris prikazan je smeđom i zelenom. Dijete je izrazito i gestama lica pokazivalo odbojnost prilikom mirisanja mirisa. Na pitanje bi li voljelo mirisati ponovno, sklapa ruke na usta izražavajući gađenje.

Slika 39: Opisuje miris smrdljivim.

6.3. TREĆA AKTIVNOST: VIZUALNI POTICAJ

U posljednjem dolasku djeca su imala priliku vizualno proučiti limun i lavandu te su kroz razgovor opisivali navedene motive. Nakon detaljnog vizualnog proučavanja, djeca su kao i do sada slikala akvarelom navedene motive. Kao što je vidljivo iz radova, pomoću vizualnog poticaja u većini je radova limun prikazan kao okrugla žuta forma s ponekim crnim naznakama koje dočaravaju udubine u limunu.

Slika 40

Slika 41

Slika 42

Radovi na prethodnim slikama, prikazuju vidni doživljaj limuna, u kojima dominiraju nijanse toplih boja. Nijanse ružičaste na slici 42, dočaravaju neravnine limunove kore. Takav način prikazivanja izbrazdanosti, dijete slika na poticaj odgojiteljice.

Slika 43

Slika 44

Slika 45

Slika 46

Radovi na slikama 43, 44 i 45 naslikani su uz prisutnost tople, žute boje koja prikazuje limun i hladne, plave boje. U radovima na slici 45 i 46 primjetno je korištenje točaka. Točka se inače smatra najmanjim grafičkim znakom kojeg je moguće kombinirati u različite varijante. Ponekad, točka može imati svrhu dočaravanja trodimenzionalnosti. (Tužilović, 2018) U slučaju rada na slici 45 i 46, točkom se pokušavaju dočarati neravnine na kori limuna. Na slici 46, zbog

korištenja velike količine vode, točkice su se razlile i postale velike, a ponegdje dolazi i do preklapanja točkica. Dijete koje je naslikalo rad 45, prilično je pažljivo pokušalo prikazati detalje na kori limuna.

Lavanda je prikazana kao biljka sa zelenom stabljikom na kojoj se nalaze cvjetovi u obliku sitnih kružića ili crtica nijansama ružičaste i ljubičaste boje.

Slika 47

Slika 48

Slika 49

Slika 50

Slika 51

Slika 52

Slika 53

Slika 54

U nekim je radovima, lavanda prikazana s više grančica, dok neki radovi prikazuju samo jednu grančicu lavande. Grančice su, u nekim radovima spojene, to jest proizlaze jedna iz druge, dok su u nekim zasebne. U izboru boja, primjetno je korištenje zelene boje za grančicu, a nijansi ljubičaste, ružičaste i plave boje, za prikaz sitnih cvjetića na grančicama. Razlike su uočljive u izboru boje pozadine. Brojna istraživanja provedena su u svrhu istraživanja područja simbolike i psihologije boja, prema čemu svaka boja ostavlja određeni učinak te sa sobom nosi određenu simboliku. Od ukupno osam radova, troje je onih čije su pozadine žute boje. Žuta boja općenito, ulazi u kategoriju toplih boja, pa tako sa sobom nosi osjećaj topline, te se smatra vedrom bojom koja simbolizira živahnost i radost (Rončević, 2017). Osim žute, pojavljuju se pozadine narančaste, ružičaste i plave boje. Rad na slici 54, ističe se među ostalima jer je pozadina

prošarana šarenim tonovima, koje ostavljaju razigrani dojam. U razgovoru s djetetom koje je naslikalo prethodno navedeni rad, doznala sam da je razlog korištenja puno nijansi boja, zbog što njihova odgojiteljica voli šarenu boju.

U radovima sličnim radu na slici 51, vidljivo je korištenje izrazito male količine vode prilikom slikanja, što je doprinijelo izrazitom naglašavanju plave boje. U drugim je radovima korištena dozirana količina vode što je rezultiralo laganom razlijevanju i preklapanju boja. Takav način slikanja doprinio je stvaranju laganih i prozračnih tonova, kao na slici 48.

7. ZAKLJUČAK

Omogućavajući poticajnu okolinu koja nudi raznovrsne stimulacije u kojima dominira implementacija svih osjetila, djeca stječu brojne vještine i sposobnosti. Poznate su brojne koristi koje dijete dobiva putem implementacije raznih osjetila u svakodnevne aktivnosti. Upravo su odgojitelji ključni za formiranje stimulativne okoline koja djeci nudi potrebnu motivaciju i slobodu izražavanja u različitim područjima. Svakodnevne aktivnosti uključuju i likovne koje djeci pružaju pregršt mogućnosti, od kojih su neke vezane uz mogućnost izražavanja vlastitih doživljaja, iskustava, osjećaja i slično. Mnogi autori opisuju rano i predškolsko razdoblje, kao nepovratnu mogućnost za razvoj kreativnog umjetničkog izražavanja. Također, kroz likovnost djeca pozitivno utječu na spoznaju, razvijaju koncentraciju i divergentno mišljenje. Već spomenutu implementaciju osjetila, moguće je uključiti u umjetničke aktivnosti, konkretno likovne. Opip i miris mogu se svrstati u kategoriju osjeta koje je moguće implementirati u likovno područje.

Osjetilo opipa, kao i osjetilo mirisa sastavni su dijelovi čovjekovog života bez kojih je gotovo nemoguće funkcionirati. Čovjek se svakodnevno susreće sa situacijama u kojima su osjeti mirisa i opipa neophodni, zbog čega je bitno razvijati navedene osjete. Razvoj općenito svih osjeta prema brojnim autorima, potrebno je poticati od najranije dobi. Najranija dob odnosi se na rano i predškolsko razdoblje. Općenito se poticaji na dječje izražavanje, mogu podijeliti na vizualne i nevizualne. Smatra se, kako vizualni poticaji mogu ograničavati prikaz osobnog doživljaja zbog moguće pojave kopiranja vizualnih motiva. Stoga se nevizualni poticaji nude kao potencijalno rješenje navedene problematike. Nadalje, smatra se kako nevizualni poticaji omogućavaju situacije u kojima djeca spoznaju sami sebe, svoje osjećaje i doživljaje. Spoznaja individualnih interesa i načina doživljavanja kroz likovno stvaralaštvo, zasigurno omogućuje odgojiteljima dublje upoznavanje i razumijevanje svakog djeteta. Iz prethodno navedenih razloga, bitno je nevizualne poticaje uvoditi u svakodnevnicu ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Svakodnevne situacije uključuju i likovne aktivnosti kroz koje je moguće razvijati osjet opipa i mirisa. Navedeni osjeti mogu predstavljati nevizualne poticaje za dječje likovno izražavanje, no postavlja se pitanje mogu li oni biti dovoljno motivirajući da potaknu djecu na likovno stvaralaštvo u istoj mjeri kao i vizualni?

Iz provedenog je istraživanja, vidljivo kako je prethodno navedena tvrdnja moguća. Djeca u provedenom istraživanju, rado su sudjelovala u izražavanju likovnosti pomoću nevizualnih poticaja. Prilikom korištenja nevizualnih poticaja, djeca su uspjela dočarati svoje

doživljaje opipnog i mirisanog, iz čega se može zaključiti da i nevizualni poticaji mogu biti dovoljno motivirajući za likovno izražavanje.

Također, istraživanje je dalo uvid u načine dječjeg slikanja akvarelom s obzirom na vrstu poticaja.

Prilikom korištenja vizualnih poticaja, djeca su motive slikala prepoznatljivo uz vidno korištenje istih boja kakvi su bili i motivi. S obzirom na to, simbolika boja je najmanje prisutna u prikazu motiva koje su djeca slikala na temelju vizualnog proučavanja. Pri slikanju limuna, poneka su djeca posebnu pažnju posvetila neravninama na kori limuna kao i unutrašnjosti limuna. Neravnine su prikazane crnim točkicama, dok je unutrašnjost prikazana crnom ili nijansama izrazito žute, narančaste ili bijele boje.

Kada se djeci ponudio nevizualni poticaj vezan uz opip, vidljivo je kako su oblici ponuđenih motiva prilično vjerno naslikani. Limun ih je uglavnom asocirao na razno okruglo voće, pa su ga prikazivali okruglim oblikom. Lavandu su djeca opipom doživjela, uglavnom poput grančica. Djevojčice je doživljaj lavande opipom asociralo na cvijeće, dok u prikazima dječaka ima puno raznolikosti.

Pri nevizualnom poticaju vezanom uz osjetilo mirisa, djeca uglavnom nisu prepoznala mirise ponuđenih motiva. Nепrepoznavanje mirisa pozitivno je utjecalo na njihovu kreativnost i izražavanje vlastitog doživljaja. Većina djece nije prikazivala predmete koji ih asociraju na određen miris, nego su u tom slučaju, slikali kako misle da izgleda miris koji su osjetili. Ipak, mlađa su djeca, bila sklona slikanju predmeta na koje ih je miris asocirao. Kod mlađe je djece osim prethodno navedenog, izrazito vidljiva pojava kopiranja koja se često javlja, a čiji je razlog nerazumijevanje likovnog jezika. Prilikom korištenja nevizualnog poticaja vezanog uz osjetilo mirisa, posebno je vidljiva povezanost između ugodnog mirisa i osobno omiljenih ili lijepih boja.

Iz provedenog istraživanja, zaključujem kako su nevizualni poticaji istraženi u ovom radu, itekako motivirajući. Osim što nude prilike za razvoj osjeta opipa i mirisa, obogaćuju dječji doživljaj svijeta. Svoj vlastiti doživljaj djeca mogu izraziti kroz likovnost što odgojiteljima nudi mogućnost boljeg upoznavanja svakog djeteta. Posebice je uz nevizualne poticaje, djecu moguće osvijestiti o različitostima među ljudima jer svatko doživljava određeni miris ili predmet putem osjetila dodira na drugačiji način. Stoga, nevizualne je poticaje potrebno u velikoj mjeri koristiti u likovnim aktivnostima. Posebno smatram kako osjetilo mirisa, kao

nevizualni poticaj nudi uvid u potpuni dječji doživljaj. U istraživanju je vidljivo, kako mlađa djeca pribjegavaju slikanju predmeta na koji ih miris podsjeća, dok stariji uglavnom slikaju miris onako kako misle da izgleda. Smatram kako slikanje na temelju nevizualnog poticaja vezanog uz osjetilo mirisa, posebno pogoduje dječjoj kreativnosti i maštovitosti jer djeci nudi veliki prostor slobode za vlastito izražavanje.

Upravo je prethodno opisanu slobodu kreativnog izražavanja, potrebno pružiti djeci u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Slobodu, koja dopušta razvoj i izražavanje vlastitog mišljenja, vlastitog doživljaja, vlastite autonomije, te na posljetku vodi do prihvaćanja različitosti u vrtićkoj skupini, jednako kao i različitosti općenito u svijetu.

LITERATURA

1. Balić Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, 16/17 (62-63), 2-8
2. Balić Šimrak, A., Šverko, I. i Županić Benić, M. (2010). U prilog holističkom pristupu kurikulumu likovne kulture u ranom odgoju i obrazovanju. U Balić Šimrak (Ur.), *Umjetničko djelo u likovnom odgoju i obrazovanju*. (51-61) Zagreb: ECNSI i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
3. Bilić, V., Balić Šimrak, A. i Kiseljak, V. (2012). Nevizualni poticaji za dječje likovno izražavanje i razvoj emocionalne pismenosti. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (68), 2-5
4. Bruce Goldstein, E. (2010). *Osjeti i percepcija*. Naklada Slap. (304-340)
5. Gaj, B. (2009). Prilozi definiranju i analizi teksture i taktilnosti u likovnoj umjetnosti. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 58 (2), 171-178
6. Glesinger Sopka, M. (2005). Eterična ulja u vrtiću. *Dijete, vrtić, obitelj*, 11 (41), 25-29
7. Grgić, N. i Jakubin, M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje: metodički priručnik*. Educa.
8. Gorup, P. (2019). *Emocije i dječje likovno stvaralaštvo* (Završni rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:512932>
9. Herceg, L., Rončević, A. i Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Alfa. (48-52, 91-97)
10. Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike, temeljni pojmovi*. Zagreb: Educa. (168-169)
11. Krkač Vadjla, L. i Petković, M. (2015). Senzorna integracija. *Dijete, vrtić, obitelj*, 20 (77/78), 26-28
12. Lajtman, M. (2017). *Ometanje dječjeg likovnog stvaralaštva* (Završni rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:572749>
13. Ljubičić, J. (2019). *Poticanje senzorne integracije korištenjem Montessori materijala* (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:816515>
14. Montessori, M. (2004). *The discovery of the child*. (177-185)
Preuzeto s <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.110354/page/n217/mode/2up>
15. Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, Narodne novine, 10/97, 107/07 i 94/13 (2014).
16. Novaković, S. (2015). Preschool Teacher's Role in the Art Activities of Early and Preschool Age Children. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 7 (1), 153-163
17. Posokhova, I. (2005). Važnost razvoja i poticanja osjetila. *Dijete, vrtić, obitelj*, 11 (41), 9-11
18. Rončević, Senka Petra (2017) *Psihologija boja u slikarstvu* (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:134:726588>
19. Šarančić, S. (2014). Dobrobiti likovnog stvaralaštva. *Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 154 (1-2), 91-104
20. Šipek, B. (2015). Kako komunicirati likovnim jezikom djece. *Dijete, vrtić obitelj*, 21 (79), 21-22
21. Tuđan, K. (2019). *Raznovrsnost vizualnih i nevizualnih poticaja u likovnim aktivnostima s djecom predškolske dobi* (Završni rad).
Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:591060>
22. Tužilović, Ema (2018) *Likovno stvaralaštvo djeteta potaknuto promatranjem umjetničkog djela* (Završni rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:336859>

23. Velički, V. (2013) *Pričanje priča-stvaranje priča. Povratak izgubljenom govoru*, Zagreb: Alfa. (80)

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio/la drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

A handwritten signature in black ink on a light-colored rectangular background. The signature reads "Gabrijela Jakšić" in a cursive script.